

VERSMEGZENÉSÍTÉSEK GYERMEKEKNEK – MIKÉNT VÁLASSZON A KARVEZETŐ?

3. rész

Weöres Sándor: Reggel süt a pék... (Csupa fehér)

Reggel süt a pék, süt a pék
gezemice¹-lángost.
Rakodó nagyanyó
beveti a vánkost.

Reggel nagy a hó, nagy a jég,
belepi a várost.
Taligán tol a pék
gezemice-lángost.

(Magyar etűdök 103: EIÖB² II/111)

„Mióta jó másfél évvel ezelőtt mélyebb ismerkedésbe kezdtem a Holdaskönyvvvel és annak keletkezési körülményeivel, azóta a (persze máshol fellelhető) Csupa fehér című Weöres-verset mindig sírfeliratként olvasom. A Holdaskönyvet alkotó alkotótárs, Pásztor Béla³ sírfelirataként.” Sajátos emlékkép bontakozik ki Fehér Renátó, a Librarius Apokrif-vendégnaplójában olvasható, Gezemice-ország című írásában.⁴ A vers szerkezetét, tartalmi rétegeit vizsgálva, valamint figyelembe véve Weöres egyéniségét, megalapozott az egyéni látásmód.

A gyermekverskötetekben való megjelenés egy sokkal egyszerűbb jelentésréteget tulajdonít a versnek. Pl. az óvodai nevelés területén ezzel az értelmezéssel találkozunk: „A munka öröme, szépsége válik a gyermek számára vonzóvá Weöres Sándor Csupa fehér című alkotásának hallgatásakor. A vers a pékről szól, aki már kora reggel süti a lángost, és a nagy hó sem tartja vissza munkájában.”⁵

¹ A gezemice szó jelentéseit lásd: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/g-2CDF3/gezemice-2D427/>

² EIÖB: Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások I. II. III.* ötödik bővített kiadás. Budapest: Magvető, 1986.

³ Pásztor Béla (1907–1943) jogász, költő. Budapesten járt középiskolába, majd az érettségi után Miskolcon szerzett jogászdiplomát. Tisztviselőként dolgozott, de közben elsajátította a pékszakmát is. Weöres Sándorral együtt írta a *Holdaskönyv* című versciklust.

⁴ <https://librarius.hu/2013/06/26/2013-06-24-21-27-09/> A Librariuson 2012-ben indult az Apokrif vendégblogja, Feketemosó címmel.

⁵ <http://kmpsz.uz.ua/images/files/kozoktat/kozoktat20191.pdf>

A keletkezés háttérét megmutató kutatás azonban a fentiekől eltérően nem tartalmi síkon, hanem zenei vonatkozásban közelít a vers értelmezéséhez:

Weöres Sándor költeménye megtalálható a *Bóbita* (1955), a *Tarka forgó* (1958) és a *Ha a világ rigó lenne* (1973) kötetekben, mindháromban *Csupa fehér* címmel. Amíg azonban a *Bóbitában* és a *Ha a világ rigó lenne* kötetben a vers 2 strófával olvasható, a *Tarka forgó* 3 strófát közöl. A keletkezés éve 1950. Az időszak egybeesik azzal a munkafolyamattal, amely Kodály megbízásából a *333 olvasógyakorlat* dallamainak megszövegesítéséhez köthető.

Az első közös munka időszaka 1937-38-ra tehető, amikor Kodály figyelme az ifjúság zenei nevelése felé fordult és énekgyakorlatokat írt számukra. 1938 elején küldött Weöresnek néhány szövegtelen darabot a Bicinia Hungaria anyagából, azt kérve, hogy írjon hozzájuk szöveget. A 40-es évek végén, 50-es évek elején Kodály újabb biciniumokat adott a költőnek, továbbá a 333 olvasógyakorlat dallamaihoz is szövegeket kért. Így emlékezett Forrai Katalin a közös munkára: „Amikor összeállítottuk az 1951-es óvodai énekkönyv dalait, végigelemeztük az akkor megjelent Magyar Népzene Tára I. kötetének gazdag gyermekdal anyagát. Kiderült, hogy a kívánt feltételeknek [...] a több mint 1000 dallamból csak 45 felelt meg. Akkor javasolta először Kodály, hogy költők írjanak szövegeket a pentaton dallamokhoz. Így született meg kérésünkre Weöres Sándor 180 szövege a 333 olvasógyakorlat dallamaira, amelyből az akkori énekkönyvben már néhányat közöltünk, később pedig egy csokorra való megjelent a «Kis emberek dalai»-ban.”⁶

Weöres a biciniumokhoz, olvasógyakorlatokhoz 50-es évek fordulóján írt szövegeit a *Magyar etűdök* ciklusban gyűjtötte össze.⁷

A ciklus neve beszédes. Etűd: gyakorlat, elsősorban technikai készségfejlesztésre alkalmas darab. Magyar etűdök: a magyar nyelv technikai lehetőségeit bemutató versek. Nem fogalmi nyelven beszélnek, hanem zenei jelentést hordoznak.

„A legtöbb magyar etűd Kodály-dallamra készült. Szinte kizárólag Kodálytól tanultam azt a magyar ritmikát, metrikát, melyből a Magyar etűdök ciklust felépítettem.”⁸ – nyilatkozta Weöres. Egészen kevés kivételtől eltekintve valamennyi magyaros (ütemhangsúlyos) verselésű, Kenyeres Zoltán megfogalmazása szerint „e forma egyik legváltozatosabb gyűjteménye az egész magyar műköltészetben.”⁹

Károlyi Amy (Weöres felesége) 1951 karácsonyán, *Magyar etűdök* címmel, száz kis énekszöveget kapott férjétől. Így emlékezett vissza a keletkezési folyamatra:

⁶ Forrai Katalin: *Ének az óvodában*. Budapest: Editio Musica, 1993, 39.

⁷ Ferencziné Ács Ildikó: *Gyermekversek muzsikája – Weöres Sándor költemények a gyermekkari irodalomban*. Nyíregyháza: Bessenyei Könyvkiadó, 2010, 9-11.

⁸ Domokos Mátyás (szerk.): *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*. Budapest: Szépirodalmi, 1993, 57.

⁹ Kenyeres Zoltán: *Weöres Sándor*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2013, 168.

„Az ötvenes évek legelején bementünk Sándorral a volt Rigler-papírkereskedésbe, az Erzsébet-hídnál, s megvettük az összes kapható színű tustintát. Fekete – zöld – piros – sárga – kék. Sándor leült erre a székre, ehhez az asztalhoz, s egy sima lapú könyvecskébe verseket írt, és melléjük rajzolgatott. Ott készült a szemem láttára a karácsonyi ajándékom. Ilyen élményem csak akkor van, ha addig ülök virágbimbó előtt, míg ki nem nyílik.”¹⁰

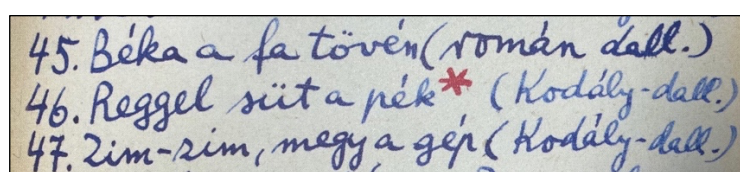
A száz kis énekszöveg tartalomjegyzékében Weöres legtöbbször megjelölte, hogy milyen dallamra készült. 69 esetben egyértelmű jelzés mutat Kodály-dallamra. (Meg kell jegyezni azonban, hogy egy-egy sorszám alatt olykor több rövid strófa is olvasható, melyek később önálló alkotásként kerültek át a gyermekverskötetekbe. A versek tényleges darabszáma így meghaladja a százat.)

Az EIÖB *Magyar etűdök* ciklusa ennél is bővebb, mintegy 114 versből áll. Keletkezésüket tekintve 1942 és 1969 közötti versekről van szó:

évszám	1942-48	1949	1950	1951	1952-59	1960-69	ismeretlen
versszám	12	34	25	11	19	12	1

A verstermés kicsit több mint 60%-a (70 vers) három év munkája.¹¹ A *Reggel süt a pék...* kezdetű vers (a gyermekverskötetekből megismert cím nélkül) 103. sorszámmal szerepel a ciklusban (lásd a fent közölt hivatkozást).

A vers két-, illetve háromstrófás változatának egybevetése során még egy támpontot figyelembe kell vennünk. A kézzel írott, színes tintás füzet tartalomjegyzékében Weöres piros csillaggal jelölte azokat a szövegeket, melyek „részben Amy versei” voltak.¹²

Forrás: Weöres Sándor: Magyar etűdök. Budapest: Tericum Kiadó Kft., 2006, Tartalom (oldalszám nélkül)

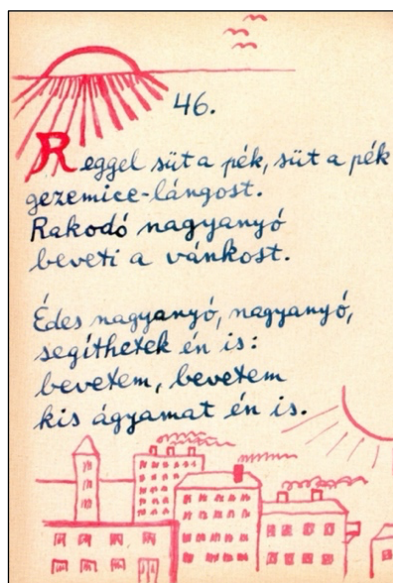
Mindez tehát arra utal, hogy az ott közölt vers, vagyis keletkezési sorrendben vélhetően az első változat, kettejük közös munkája. A közös versírás rendszerint azt jelentette, hogy az első strófa származott Weörestől, a további strófa vagy strófák Károlyi Amytól.

A kötetben az alábbi illusztrációval olvasható a két strófa:

¹⁰ Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben. Összeállította: Károlyi Amy. Budapest: Magvető, 1984, 156.

¹¹ Ferencziné Ács Ildikó: *Gyermekversek muzsikája*, 17-18.

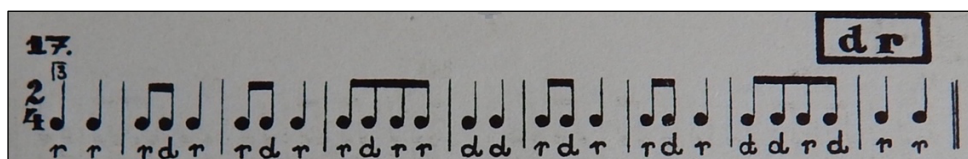
¹² Weöres Sándor: *Magyar etűdök*. Budapest: Tericum Kiadó Kft., 2006, Tartalom (oldalszám nélkül).

Forrás: Weöres Sándor: Magyar etűdök. Budapest: Tericum Kiadó Kft., 2006, Tartalom (oldalszám nélkül).

A *Bóbita* és a *Ha a világ rigó lenne* gyermekverskötetekben *Csupa fehér* címmel megjelentetett vers azonban nem ezt, hanem a fent megjelentetett két strófát tartalmazza. A *Tarka forgó*, mely Weöres és Károlyi közös kötete, ötvözi a két változatot, és középen megtartva Károlyi Amy strófáját (*Édes nagymama...*), a verset három versszakos formában közli.¹³ Az eredeti, 1958-as kiadás tartalomjegyzékében az (A és S) jelölés utal a közös munkára. A későbbi kiadásokból ez az utalás elmaradt.

A fentiekből levezethető, hogy a költemény tehát azon versek csoportjába tartozik, melyek a 333 olvasógyakorlat dallamaira készültek. A *Reggel süt a pék...* kezdetű vers a 17. számú dallam alapján keletkezett.

Forrás: Kodály: 333 olvasógyakorlat. Budapest: Magyar Kórus, 1948, 5.

A bichord dallam ritmusa és formai tagolódása a legizgalmasabb: Az első ütem fölött Kodály egy 3-as számot közöl, ami egy tripódikus dallami egységre utal. Utána bipódikus motívumok töltik ki a formai keretet. A 9 ütemes dallam így 5+4 ütemes dallamsorra bontható, azon belül is 3+2 és 2+2 ütemes motívumokra. Ez a sorszerkezet és ritmikai rend mutatható ki Weöres szövegében is. A vers négy soros strófákból áll, a versszakok első sora három, a többi pedig két-két ütemre tagolódik. A két spondeus (— —) tökéletesen érzékelteti az első, bevezető ütem hosszú negyedeit,

¹³ Weöres Sándor – Károlyi Amy: *Tarka forgó*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1958, 8.

majd anapestusok (UU –) és egy prokeleusmatikus (UUUU) tölti ki a zenei ritmus által meghatározott kereteket.

A 17. számú Kodály-dallam rokonságot mutat a 105. számú gyakorlattal, mely ugyancsak tripódikus dallamsorral kezdődik 2 kétütemes motívum előtt. Erre a gyakorlatra született a *Zim-zim, megy a gép...* kezdetű vers, mely a színes tintával írt *Magyar etűdök* füzetben a *Reggel, süt a pék...* melletti szomszédos oldalon, a 47. sorszámot kapta. Mindkét versben dominánsan érvényesül a ritmus fokozatos aprózódása, ami a gyorsulásélmény, a tempófokozás érzetét kelti.

A kiválasztott vers zeneisége nemcsak a szótagok játékából fakad, de jelentős szerepet kap az ismétlődés is:

Reggel **süt a pék, süt a pék**
Reggel **nagy a hó, nagy a jég**
gezemice-lángost 2x

Alliterációra példa továbbá a két anapestussal, hangsúlyos helyen megszólaló két t:

taligán tol a pék.

A vers hangzókészlete is intenzív hangélményt biztosít. A pergő r után megszólaló nagyszámú felpattanó zárhang (g, t, p, k) mozgásérzetet kelt. Puhább hangzást, lendületet, rugalmasságot adnak az n, l, v, b hangzók. A magánhangzók sorát magasan vezeti a két jólhangzó, alsó nyelvállású e és a. A 26 szótagos strófák mintegy felét adva (első strófa: 7+6, második strófa: 7+7), a strófaindító két hosszú szótag kivételével, rövid szótagokhoz társulnak.

Az általam felgyűjtött gyermekkari repertoárban az alábbi zeneszerzők művei találhatók:

Zeneszerző	Kórusmű címe szerint		Szólam-szám
	Tétel/Mű címe	Cikluscím-tételszám/ Kiadvány címe, sorszám	
Horváth Barnabás	Reggel süt a pék	21 gyermekkar 2.	2
Kocsár Miklós	Süt a pék	Három gyermekkar III.	2
Lendvay Kamilló		11 kétszólamú gyermekkar 9.	2
Papp Lajos	Csupa fehér	35 könnyű kétszólamú egyneműkar II/23.	2
Patachich Iván	„Reggel süt a pék...”		3
Tardos Béla	Reggel süt a pék	Muzsikás-láda II/2. (4.)	4

Tardos Béla 6 részes ciklusának 4. tétele és Patachich Iván kórusműve ma a kevésbé elérhető művekhez tartozik. Mindkettő a háromstrófás változatot dolgozza fel. Kocsár Miklós 1956-os gyermekkari ciklusa a Farkas Ferenc osztályában eltöltött zeneakadémiai évek alatt keletkezett. Ennek III. tételében, mintegy keretet alkotva szólal meg a vers fenti, kétstrófás változata. Hangközkezelése miatt leginkább gyakorlott kórusok számára javasolt.

Papp Lajos, Lendvay Kamilló és Horváth Barnabás kétszólamú kórustételei szintén a közölt verset dolgozzák fel. Nehézségi sorrendben következik rövid bemutatásuk.

Papp Lajos: Csupa fehér

Papp Lajos *Csupa fehér* című műve a 35 könnyű kétszólamú egyneműkar II. kötetében található, 23. sorszámmal. Ambitus a egyvonalas *d* és *h* között mozog, és mindkét szólam *d*-alapú hexachordot jár be. A kicsinyek kórusa számára optimális hangterjedelem kánonszerkesztéssel párosul. Intonációs szempontból tökéletes stabilitást nyújtanak a tonikai hangzás mentén kicsengő pillérhangok, a t5 keretet adó *a* és *d*.

A versritmus és a kettes ütemben megszólaló zenei ritmus tökéletesen egybesimul. A kezdő szó augmentált formában hangzik, ahogyan egy reggel is lassan, álmosan indul. A mű elején kétütemes az imitációs távolság, ami a második verssortól egy ütemesre csökken. A 2. strófa az első variált ismétlése. A szöveg mindvégig pontosan követhető, csupán a

végén, a záró szakaszban ismétlődik háromszor az utolsó verssor. Az ezzel együtt megszólaló dinamikai fokozás a csattanót előkészítő zenei folyamat eszköze. A két strófa 19-19 ütemen áll.

4

23. Csupa fehér

Weöres Sándor

(részlet)

Forrás: Papp Lajos: 35 könnyű kétszólamú egyneműkar II. Budapest: EM, 1969, 4.

19	19
118 [10 + GP][7 + GP] +AM 74 1. szövegsor	118 +AM 74 két szövegsor utolsó szövegsor 3 x

A két zenei rész tagolásában az aranymetszés rendezőelve mutatható ki. A belső szakaszok ütemegységei a szövegsorok mentén rajzolódnak meg.

A középfekvéshez leginkább közepes hangerőt párosít a szerző, csak a játékos befejezésnél, a fokozásnál lépünk túl a megszokott dinamikai kereteken. A mű előadása a pontos szólamkövetés, a finom szövés miatt figyelmet igényel, de kicsinyek kórusa számára optimális választás lehet. Hangulatos, vidám darab, többrészes ciklusban kiváló zárótétel lehet.

Lendvay Kamilló: Reggel süt a pék... (11 kétszólamú gyermekkar: 9.)

Az alig félperces tétel gyors lefutása miatt kevésbé alkalmas önálló műsorszámnak, de 2-3 tételes ciklusban tökéletes zárószám lehet. A sorozat 9. tételeként élénk, *Vivace* tempót kér a szerző. A lendületes előadásmódot az *Alla breve* ütembeosztás is segíti. Javasolt már a tanulás kezdetétől kettőben érezni az ütemeket: ne négyben tanítsuk meg a művet! A jó karakter kialakításához elengedhetetlen a nagyobb lépték szerinti gondolkodásmód. A vers ritmusa végig érezhető, de a hosszú szótagokat olykor a negyednél hosszabb, fél vagy pontozott fél hangjegyjértékekhez kapcsolja a szerző. A ritmikai történések így meglehetősen változatos. A két strófa verssorai egyszer hangzanak el, kivéve a zárás fokozását, ahol négyszer ismétlődik a szöveg. Új szövegi elemként a *gezemice pék* szavak kerülnek egymás mellé és alkotnak ostinato-kíséretet.

A 21 ütemes tétel 3 ütemes unisono kezdését az alt szólam követi mintegy 7 ütemen keresztül

(részlet)

Forrás: Lendvay Kamilló: 11 kétszólamú gyermekkar. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1972, 14-15.

szóló makacs ritmussal, mely fölött lefut a strófa további két sora is. A 2. rész az első zenei anyag variált ismétlésével indul, ezúttal azonban imitációs szerkesztéssel. A tételt 5 ütemes fokozás zárja.

A mű alaphangneme e-eol. A tonalitást bejáró kezdő ütemek után szubdomináns harmóniai síkon mozog az első strófa, majd visszatér a tonikai hangzás. A záró szakaszban meglepetésszerűen jelenik meg a dúr színezetű VI. fok *sub. piano* alaphangja, oktávában. Ezt fejleszti tovább a dinamikai emelkedés, majd a rövid megtorpanás utáni csattanó. A hangközugrások és a hangzók (a megformálandó szótagok) találkozása optimális, jól énekelhető.

A szólamok ambitusa (főként az alt kis

a hangja miatt), a változatos zenei történések és a hangsúlyjáték alapján, a mű előadása felső tagozatos gyermekek számára javasolt.

Horváth Barnabás: Reggel süt a pék (21 gyermekkar 2.)

A 21 tételből álló gyermekkori ciklus 2. tétele is kb. 23-25 mp alatt fut le, így ezt is néhány tételből álló sorozat részeként javasolt előadni. A tri- és bipódikus dallamsorok váltakozása, valamint a gyors belépésekkel megszólaló, jellegzetesen sűrű szövésű, apró hangközlépésekben mozgó kánonszerkesztés igazi virtuóz tételt varázsol a közönség elé.

A szoprán szólamban megszólaló kvintek egyben a harmóniai kereteket is előrevetítik. A gyors megtorpanás, majd a *generalpause* utáni továbbblendülés vezénylestechnikailag is izgalmas feladatot jelent. Várakozó és finom mozgású legyen a megállás, hogy ne szakadjon meg a zenei történet és könnyedén be lehessen emelni az alt szólamot.

Az első strófa a versritmus szerint fut le, a háromütemes bevezetést követően, az eredeti olvasógyakorlathoz hasonlóan, 9 ütem alatt. A két szólam összefonódik, egymásnak adják át a melódiát.

2. Reggel süt a pék
/ Magyar étüdsök No. 103/

Vidáman (♩ = 152-160)
mf

Horváth Barnabás

Reg-gel
Reg-gel
Reg-gel
süt a pék, süt a pék
geze-mi-ce-lán-gost.
reg-gel
sf
sf
gel
Rako-dó nagyanyó beveti a vá-n-kost.
Reg-gel
reg-gel
bele-pi a vá-rost, bele-pi a
nagy a hó, nagy a jég, be-le-pi a vá-rost, be-le-
vá-rost. Tali-gán tol a pék geze-mice, geze-mice, geze-mice, dim.
pi a vá-rost. Tali-gán tol a pék geze-mice, geze-mice, geze-mice, poco string.
geze-mice-lá... f
lán-gost.
dim. sub. f
mice, geze-mice, geze-mice-lán-gost.

Forrás: a szerző kézírata. A kottát a szerző jóváhagyásával közöljük. A nyomtatott változat elérhető az EMB-nél.

A második strófát indító hármas ütemegység is hasonló, áttört szerkesztéssel indul, azonban most ellentétes irányú kvintugrással, az egyvonalas d-t követően, alulról lendül el a szoprán. A második szövegsortól szoros imitációs mozgás kezdődik a prím, illetve a kvint hangköz váltakozásával. A motívum- (*belepi a várost*), illetve szóismétlésekkel (*gezemice*) 17 ütemre bővül a második szakasz. A *gezemice* szó Horváth Barnabás zeneszövéseben is hangsúlyos szerepet kap. Folyamatos ismételtetése gyorsítással és dinamikai visszavétellel párosul, majd a záró motívum *sub. f* csattanója állítja meg a művet. Nem véletlen az egy ütemes szünet sem a tétel végén: a hirtelen váltás után szinte szükségszerű a rövid kivárás.

Ha a tételt végig a kottakép szerinti hangnemben szolmizáljuk, akkor az akusztikus hangsor hangnemi keretei bontakoznak ki. Mindkét szólam azonos ambitusban mozog és egy oktávát jár

be. A tanulásnál javasolt a kezdő két kvint támasztóhangközként történő időnkénti visszaadása, hogy az alterált hangok intonálása megfelelő vonzásviszonyok között érvényesülhessen.

Hangulatos darab, a sok apró változás miatt finom irányítást, összeszokott csapatmunkát igényel.

Elsősorban felső tagozatos kórusoknak ajánlott. Örömet szerez előadónak és közönségnek egyaránt, próbálják ki!